

Жанна Янковська

ВИХОВАННЯ МОЛОДІ НА ПРИНЦИПАХ ХРИСТИЯНСЬКОЇ МОРАЛІ ЗАСОБАМИ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ І ПОЛ. XIX СТ.: Г.КВІТКА-ОСНОВ'ЯНЕНКО

У статті відзначається, що література першої половини XIX ст. продовжила кращі традиції літературних праць XVI-XVIII ст. У цей час з'явилися і розвинулися нові літературні тенденції: романтизм, сентименталізм і виховний реалізм. Ці тенденції у повній мірі притаманні творам українського письменника Г.Квітки-Основ'яненка. В них описується життя на основі законів доброти і благодійності, біблійних заповідей і моралі. Авторка стверджує, що саме тому романи цього автора можуть бути рекомендовані для вивчення в школі як засіб виховання молоді на християнських моральних цінностях.

У наш складний час розбудови Української держави надзвичайно гостро постає проблема виховання молоді, яка б могла гідно протистояти негативним явищам, що існували і зараз з'являються в суспільстві. Звичайно, найбільша роль у виборі духовних ідеалів (а отже, і віри) завжди належала і зараз відводиться батькам, сім'ї. Але дуже багато часу дитина проводить і в школі, де існує багато засобів для виховання учнів на принципах християнської моралі. І це не лише уроки, спеціально присвячені вивченню Біблії (ведення їх в окремих школах є важливим і позитивним елементом). У програмному матеріалі багатьох дисциплін існують приклади, на яких можна проводити виховні моменти. Але найбільш благодатним предметом для цього є українська література.

Цього разу ми звернемо увагу на літературу I пол. XIX ст., зокрема на творчість відомого українського письменника, твори якого широко вивчаються у шкільній програмі — Григорія Квітки-Основ'яненка (1778-1834).

Доба XIX ст. являє собою цілісний комплекс традицій і новаторства в літературному процесі, об'єднаний єдністю ідейно-естетичних закономірностей. У цей час в українській літературі виникають та плідно розвиваються такі напрямки і стильові течії, як бароко, бурлеск, класицизм, просвітительський реалізм, сентименталізм та ін. Література початку XIX ст. є новою своїм наповненням, є явищем свідомо національним, що простежується в усьому комплексі тематики, проблематики, ідейного змісту, морально-етичних поглядів, естетичного відношення до дійсності, в народній мові. Увесь цей комплекс засобів виражає в літературному мистецтві

самобутні риси української ментальності. І повноцінним складником цієї літератури стають твори XVI-XVIII ст. з її полемічним та й власне християнським наповненням.

Мотиви християнської моралі чітко простежуються в сентиментально-реалістичній течії творчості Г. Квітки-Основ'яненка. Ця течія представлена у нього повістями “Маруся”, “Козир-дівка”, “Сердешна Оксана”, “Щира любов”. У них утверджується насамперед ідея позастанової (духовної) цінності людини, глибина і багатство її душі. Постає питання: звідки? яке коріння саме таких ідей у творчості письменника? Адже ще П. Куліш відзначав, що саме Квітка-Основ'яненко “нас увів у мужицьку хату”, поставив за мету “звеличити внутрішній образ українського народу” (1), що в його творах постає образ глибоко морального простолюдина. У таких образах простежується глибока суть загальнолюдських цінностей. Наприклад, герой Квіткиної повісті “Маруся” (за визначенням П. Куліша) — “це людина в повному значенні слова... У всіх її поняттях і діях... вражає нас саме якась велич, у якій відчуваеш природну шляхетність натури людської” (2).

Батько Г. Квітки-Основ'яненка (за спогадами) перебував у дружніх стосунках із Г.С.Сковородою, який любив бувати в його родині. Як згадує сам письменник, він із старшим братом Андрієм та сестрами вивчали напам'ять твори Сковороди й виконували їх під час різних урочистостей. Слідом за Сковородою Квітка-Основ'яненко продовжував і розвивав традиції етико-гуманістичного напрямку українського просвітництва XVIII ст., серед головних ідей якого були “духовне життя людини, морально-етичне виховання, моральне самовдосконалення, “споріднена праця”, відмова від тілесних благ ... яскрава критика моральних вад суспільства, морально-етичної деградації його верхівки, соціальної несправедливості, розкоші” (3). Атмосфера гуманності завжди панувала у сім'ї Квіток. Мати Григорія була однією із директрис Харківського інституту шляхетних дівчат. Дещо пізніше сам він став одним із засновників Товариства благодіяння.

Пишучи свої твори з “указанием на слабости людские и пороки”, Квітка-Основ'яненко намагається спонукати “людей избегать их” (4). У “Супліці до пана іздателя” письменник закликав писати так, щоб було “і звичайне, і ніжненьке, і розумне, і полезне”. Як зазначає дослідник української літератури Н.Л. Калениченко, “це не випадковий набір слів — у них втілена ціла програма відповідно спрямуванню літератури того часу: “звичайне” — увага до повсякденного життя і побуту, “ніжненьке” — розкриття найніжніших поривань душі (під впливом сентименталізму), “розумне” — раціоналізм класицизму і Просвітництва, “лезне” — дидактизм і виховні настанови

класицизму, синтименталізму і Просвітительства. Тобто тут здекларовані найхарактерніші для просвітительського реалізму риси” (5).

Головним для Квітки-Основ'яненка були “стремление показать, отчего у нас зло” (6), прагнення показати залежність формування особистості від побутових обставин, виховання. Він вірив у всеперемагаючу силу слова й морального прикладу в боротьбі зі злом, тому створював ідеалізовані образи доброчесної особистості як взірця для наслідування (“... была бы цель нравственная, назидательная, а без этого как красно ни пиши, все вздор...” (7).

Надзвичайно показовою у плані відображення ідей християнства і християнської моралі є повість Квітки-Основ'яненка “Маруся”. Релігійне повчання — початок повісті, де справді по-сковородинськи проповідується думка про тлінність та тимчасовість усього земного: “Коли отець нам милосердний кого з нас покличе, проводжай з жалем, та без укору і попрьоків, перехрестись та й скажи, як щодня у “Отче наш” читаєш: Господи, буде воля твоя з нами грішними” (8). Стержевою думкою твору є біблійна настанова про те, що людина на цім світі гість, і що дякувати Богові треба за земні радощі “і лягаючи, і устаючи”.

Характерною рисою повісті є ідеалізація героїв, показ їх праведного життя. Скажімо, змальовуючи портрет Наума Дрота від самої юності, письменник зазначає: “Наум Дрот був парень на усе село, де жив. Батькові і матері слухняний, старшим себе покірний, меж товариством друзяка, ні півслова ніколи не збрехав, горілки не впивавсь і п'яниць не терпів, з ледачим не водивсь, а до церкви?.. Тільки піп у дзвін — він вже й там...” (9). Так само ідеалізовані і його дружина Настя, і дочка Маруся, і коханий Марусі — городянин Василь.

В образі Наума Дрота втілено народний ідеал хазяйновитого селянина, який завдяки чесній праці, додержанню народних моральних норм і християнських заповідей нажив багатство, здобув душевну рівновагу і справжнє щастя. Як зазначає дослідник О.І. Гончар, “приваблюють у Наума його роботяща вдача, життєва мудрість трудящої людини, високі морально-етичні принципи. Навіть втративши найдорожче для себе — єдину доньку, Наум не впадає у відчай, заспокоюючи себе й дружину тим, що Бог забрав із цього злого світу та прийняв до себе любу йому богоугодну душу Марусі і що після їхньої смерті Бог збере їх разом” (10). Хоч Наум Дрот — господар заможний, але він не ставить багатство за основне в житті, про що дізнаємося із його слів до дружини, аби вона не бідкалася, кому ж дістанеться її худоба, якщо “не дасть Бог діточок”: “Не журися, Насте, об худобі: вона наша,

а не ми її. Стережись, щоб вона тобі не перепинила дороги до царства небесного” (11).

У повісті “Маруся” з’являється характерне для Квітки художньо-етнографічне портретування персонажів, відображення їх внутрішнього світу, морально-етичних якостей, з орієнтацією засобами змалювання на фольклорні зразки. Ось портрет Марусі, яка на Квітчин погляд є ідеальною українською дівчиною: “Висока, прямесенька, як стрілочка, чорнявенька, очиці, як тернові ягідки, бровоньки, як нашнурочку, личком червона, як панська рожа, що у саду цвіте... Та як вирядеться у басву червону юпку, застебнеться під саму душу, щоб нічогісінько не видно було, що незвичайно...” (12). Серед найкращих якостей Марусі — її працьовитість, вона була “до усякого діла невсипуща”, а це було основним критерієм добродетності для таких людей, як Наум Дрот. Мотивуючи своє небажання віддати Марусю за Василя тим, що його скоро “забринуть” у рекрути, він каже: “А що тоді буде з Марусею? Ні жінка, ні удова; звісно, як солдаток шанують: як саму послідню паплюгу, і ніхто і не вірить, щоб була солдатка, та й чесна... Худобу розтаскають, повіднімають, хто її захитить? Діточки без доглядіння, у бідності, у нищеті, без науки, без усього помруть або — не дай Боже! — бездільниками стануть” (13). Як бачимо “бездільництво” для нього гірше від самої смерті.

Отже, увесь текст повісті Г. Квітки-Основ’яненка “Маруся” є високохудожнім зразком показу ідеальних ціннісних орієнтирів українців на поч. ХІХ ст. з їх прагненням до життя за християнськими заповідями. Твір може широко використовуватись для виховання у школярів кращих морально-етичних переконань. На перший погляд (але тільки на перший), повість ніби відзначається простотою, навіть наївністю героїв, їх невмінням лукавити, простодушністю. Але за цією простотою ховається надзвичайна мудрість, глибина думки. До речі, цей прийом став у літературі взірцем для письменників — наступників Квітки-Основ’яненка.

1. Куліш П. Об отношении малороссийской словесности к общерусской // Твори: У 2 т. – К., 1989. – Т.2. – С.467, 469.
2. Там само. – С.473.
3. Философская мысль в Киеве. – К., 1982. – С.140-141.
4. Квітка-Основ’яненко Г. Зібрання творів у семи томах. – К., 1981. – Т.VII. – С.293.
5. Калениченко Н.Л. Українська література ХІХ ст.: напрями, течії. – К., 1977. – С.101.
6. Квітка-Основ’яненко Г. Зібрання творів у семи томах... – С.219.
7. Там само. – С.158.

8. Квітка-Основ'яненко Г. Маруся // Зібрання творів у семи томах. – К., 1991. – Т.ІІІ. – С.22.
9. Там само. – С.23.
10. Гончар О.І. Г.Квітка-Основ'яненко // Історія української літератури ХІХ ст. У трьох книгах. – К., 1995. – Книга перша. – К., 1995. – С.170.
11. Квітка-Основ'яненко Г. Маруся... – С.23.
12. Там само. – С.24.
13. Там само. – С.56.

Yankovska, Zh.

**EDUCATION OF YOUTH ON THE PRINCIPLES OF
CHRISTIAN MORALITY BY MEANS OF THE UKRAINIAN
LITERATURE OF THE FIRST HALF OF THE 19TH
CENTURY: H.KVITKA-OSNOVIANENKO**

The literature of the first half of the 19th century inherited the best traditions of the 16th – 18th century works. This time new literary trends and stylish tendencies like romanticism, sentimentalism, and educational realism appeared and developed. Traits of those tendencies are typical to the works of Ukrainian writer Hrigory Kvitka-Osnovianenko. His sentimental and realistic novels (especially Marusia) describe the life according to the laws of kindness and charity, to the Bible commandments and moral belief. That's why these novels can be recommended for studying at school and be used as the means for youth education according to the Christian moral principles.